

Пилипенко Вікторія

аспірант Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка
(науковий керівник д.і.н., проф.
Ласкавий Д. В.)

**РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ЩОДО ІРАНУ
В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВ ООН, 1979 – 1989 рр.**

У статті досліджується проблема радянсько-іранських відносин у межах сфери діяльності Організації Об'єднаних Націй. Висвітлюються найбільш показові аспекти, пов'язані з двосторонніми відносинами Ірану з США та СРСР. Автор робить висновок, що Радянський Союз використовував ООН як платформу для реалізації своєї зовнішньої політики щодо Ірану.

Ключові слова: Рада безпеки ООН, СРСР, Іран, США, посольство, резолюції, конфлікт, санкції.

В статье исследуется проблема советско-иранских отношений в пределах сферы деятельности Организации Объединенных Наций. Освещаются наиболее показательные аспекты, связанные с двусторонними отношениями Ирана с США и СССР. Автор делает вывод, что Советский Союз использовал ООН в качестве платформы для реализации своей внешней политики в отношении Ирана.

Ключевые слова: Совет безопасности ООН, СССР, Иран, США, посольство, резолюции, конфликт, санкции.

This article examines the problem of Soviet-Iranian relations in the scope of the United Nations moving. Highlights the most revealing aspects of bilateral relations of Iran with the USA and the USSR. The author concludes that the Soviet Union used the UN as a platform for the implementation of its foreign policy towards Iran.

Keywords: *UN Security Council, USSR, Iran, US Embassy, resolution, conflict, penalized.*

Район Перської затоки, де вагому роль відіграє Іран, ніколи не виходив з поля зору міжнародних організацій, у першу чергу Організації Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціальних установ. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Радянського Союзу після ісламської революції 1979 р. характеризувався намаганням радянських дипломатів утримати Іран на антиамериканських позиціях, й, використовуючи формат діяльності ООН, спричинити дискредитацію військово-політичної доктрини США у Затоці.

Революція похитнула усталену за період правління шаха Пехлеві розстановку сил на Близькому та Середньому Сході, а захоплення працівників американського посольства у заручники створило прецедент міжнародного конфлікту за участю Ірану. Ірансько-американська криза через відмову Ірану йти на компроміс й запровадження США персональних та економічних санкцій мала усі шанси перерости у затяжне протистояння, а тому вимагала якнайшвидшого втручання Ради Безпеки ООН й проведення міжнародного контролю за діями обох держав.

Вашингтон, заручившись підтримкою голови Ради Безпеки ООН Паласіос де Бізсіо (Болівія), який заявив про необхідність якнайшвидшого звільнення працівників посольства у Тегерані з дотриманням правил недоторканості дипломатичного персоналу та будівель, пішов на ескалацію протистояння, зменшивши вчетверо чисельність персоналу Посольства Ірану у США [1, с. 47]. Державний департамент головною причиною даного непопулярного рішення назвав «тривале незаконне утримування американських громадян і захоплення посольства США у Тегерані, а також конфіскацію американської державної власності у містах Тебріз та Шираз» [20, л.79]. Втрата контролю над Іраном, неможливість знайти компроміс у питанні звільнення американських дипломатів стали причиною запровадження численних економічних санкцій та обмеження права доступу іранським студентам до навчання в американських

університетах. У грудні 1979 р. Дж. Картер видав спеціальне розпорядження міністерству юстиції ввести «нові особливі правила виключно по відношенню до іранських студентів» щодо ідентифікації особи та добровільної їх депортації за межі США [20, л.81]. Розпорядження Картера, знайшло схвалення серед юридичного відділу Білого Дому, як «один із основних кроків президента, спрямованих на урегулювання іранської кризи, забезпечення безпеки американських заручників у Тегерані», що мало на меті «попередження насилля у США до іранських громадян» [20, л.83].

На фоні посилення ірансько-американського протистояння позиція СРСР щодо кризи з американськими заручниками виявилася неоднозначною. З одного боку радянська сторона підтримала США й схвалила 9 листопада 1979 р. резолюцію Ради Безпеки щодо негайного звільнення працівників американського посольства у Тегерані, а з іншого, Радянський Союз заблокував американську резолюцію в РБ ООН щодо введення торгівельно-економічної блокади Ірану під прапором ООН. СРСР своїм правом вето не лише підтримав європейську політику, націлену на дистанціювання від американсько-іранського протистояння, убезпечення себе від використання Іраном «нафтогазової зброї», але заклав підґрунтя до радянсько-іранської економічної співпраці, протиставивши санкціям США збільшення транзиту іранських товарів через територію СРСР. Однак, американські дипломати, маючи за приклад одноголосне прийняття листопадової резолюції Ради Безпеки з питань заручників у Тегерані, намагалися ратифікувати через ООН право США на військове вирішення ірансько-американської кризи. Для цього навіть передбачалося скликати Раду Безпеки й, апелюючи до Уставу ООН щодо права на індивідуальний та колективний самозахист отримати згоду міжнародної організації на підтримку санкціями та військовими заходами плану Картера зі звільнення американських дипломатів. Попри намагання Вашингтону залучитися підтримкою світових держав, було зрозуміло, що європейські країни в умовах чергової енергетичної кризи 1979 р. ставку зроблять на переговорний процес між Іраном та США, виключивши будь-які методи шантажу та

використання сили. Виходячи з настроїв більшості постійних членів РБ ООН, прийнята 4 грудня 1979 р. резолюція, за словами представника США Макгенрі, закликала якнайшвидше, без використання обома країнами сили, звільнити персонал американського посольства й забезпечити з боку іранського уряду захист заручників до моменту залишення ними Тегерану [14, с. 3]. Генеральний секретар ООН охарактеризував прийняту резолюцію як першочерговий крок в умовах загострення ірансько-американської кризи [14, с.3]. Позиція СРСР на засіданні Радбезу була сформована міністром закордонних справ А. А. Громико під час його прес-конференції в Бонні й зводилася до закликів США й Ірану «виявити стриманість та холонокровність у вирішенні спірних питань», звернувшись до чинної міжнародної конвенції щодо поваги дипломатичного імунітету відповідних державних представників [8, с.110].

Наступні спроби США у січні 1980 р. провести через РБ ООН власний проект резолюції щодо засудження дій Ірану та введення проти нього санкцій ООН завершилися невдало. Представник СРСР у своєму виступі звинуватив Вашингтон у цілеспрямованому загостренні ірансько-американського конфлікту й нагнітання ситуації у районі Затоки [1, с. 108]. Американський проект з введення по відношенню до Ірану санкцій було заблоковано вето, яким скористався Радянський Союз, а прийняття резолюції від 1 січня 1980 р., де радянська делегація утрималась від голосування, змусило навіть американських представників піти на компроміс й змінити риторичну частину питання щодо оцінки захоплення заручників від «засудження» до «шкодування» [1, с.109]. Нейтральна позиція Радянського Союзу щодо проблеми заручників на фоні розширення економічних контактів з Іраном, що не зазнали значних втрат навіть після негативної реакції іранської влади на введення радянських військ до Афганістану, викликала занепокоєння США. Серед американських політичних діячів почали з'являтися думки, що збереження напруженості ірансько-американських відносин може викликати в Ірані прагнення звернутися по військову допомогу до Радянського Союзу. Голосніше подібні ідеї почали лунати після невдалої для Білого Дому спроби звільнити заручників шляхом

таємної військової операції. Дослідницька служба конгресу США у своїй доповіді, присвяченій наслідкам «воєнної операції, що носила гуманітарний характер по звільненню заручників», зауважувала, що подальші додаткові санкції чи військові акції по відношенню до Ірану лише мінімізують прагнення іранців до досягнення компромісу й збільшують схильність Ірану звернутися за допомогою до СРСР [20, л. 87]. Подібні побоювання США виходили з розширення радянсько-іранських контактів на міжнародному рівні, особливо після розгортання ірансько-іракської війни у 1980 р., що поруч із проблемою заручників стала предметом детального аналізу в роботі органів ООН. Про намагання Ірану залучитися підтримкою Радянського Союзу під час обговорення ірансько-іракської війни в рамках Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН свідчить нота, направлена МЗС Ісламської Республіки Іран до радянського вищого керівництва. У ноті зазначалося, що уряд республіки очікує від СРСР підтримки здобутків іранської революції в умовах війни «нав'язаної баасистським урядом Іраку, його відкритої агресії й вторгнення у сухопутні й морські кордони Ірану» відмови «від надання Іраку військової допомоги» [9, л. 92]. Відповідь на іранську ноту Радянський Союз сформулював у вигляді представленого ООН плану нормалізації ситуації в районі Затоки. План передбачав відмову США, Японії й Китаю від розміщення там військових баз, закликав поважати право країн регіону на суверенітет та здійснення нормального товарообміну й судноплавства [13, с. 123].

Позиції Ірану в ООН, що й до цього були непевними, вкрай похитнулися у результаті ескалації ірансько-іракської війни та неспроможні іранської держави у зв'язку з революційними та воєнними подіями здійснювати регулярні внески в бюджет міжнародної організації. Влада Ірану звернулася до СРСР, як члена комітету з бюджетних питань ООН, підтримати прохання іранського уряду щодо зменшення суми внеску держави до цієї організації [10, л. 172 – 173.]. Однак, судові процеси проти комуністичної партії «Туде» в Ірані, та ставка СРСР на прокомуністичний режим в Іраці, що втілилась у поставки іракській армії радянської зброї, залишили фінансове прохання Ірану поза увагою.

Погіршення радянсько-іранських відносин вплинуло на позицію СРСР у Раді Безпеки щодо врегулювання ірансько-іракської війни. Зацікавленість Москви у відновленні контактів з Іраном, поруч із бажанням не втратити контроль над Іраком, змушували радянських представників при ООН займати вичікувальну позицію, обмежуючись виступами загального характеру. Тому й не дивно, що прийнята Радою Безпеки ООН на засіданні 12 липня 1982 р. резолюція, не передбачала кардинальних рішень стосовно вирішення конфлікту й ставила за мету організацію переговорів Ірану та Іраку з виокремлення спірних питань [15, с. 2]. Після одноголосного прийняття резолюції, представник СРСР при РБ ООН, Трояновський, пояснив, що для СРСР буде вигідним, якщо ірансько-іракське протистояння м буде вирішено за допомогою двосторонніх переговорів між дружніми для нього Іраном та Іраком, за посередництва Ради Безпеки, що може відіграти «корисну роль в урегулюванні конфлікту» [15, с. 3 – 4]. На засіданні Ради Безпеки 4 жовтня 1982 р., радянські дипломати підтримали резолюції 522 щодо відправки на лінію фронту беззбройних спостерігачів ООН, як гарантії зменшення військового протистояння й пошуку воюючими сторонами компромісу [16, с.5]. СРСР підтримав також прийняття 31 жовтня 1983 р. резолюції про заборону військових дій у водах Перської затоки. Подібна узгодженість дій з іншими членами Радбезу пояснювалася намаганням радянської влади не допустити розташування військових сил США та їх союзників у Затоці, прикриваючись гаслами «свободи судноплавства» [17, с.4]. Використання хімічної зброї на фронтах ірансько-іракської війни стало причиною короткого засідання Ради Безпеки наприкінці березня 1984 р., де «було вирішено не проводити широкої дискусії, а обмежитися заявою голови Ради з цього питання.» [7, арк. 30].

Візит до Москви 1984 р. заступника голови Департаменту МЗС ІРІ Мухаммеда Садра й підписання нового радянсько-іранського економічного договору 1985 р. співпало у часі з активною фазою танкерної війни між Іраном та Іраком, що завдавала значних збитків не лише воюючим державам, але й державам-споживачам енергоресурсів. Потепління радянсько-іранських

відносин змусило СРСР звернутися до представників держав в ООН з пропозицією перекласти завдання забезпечення безпеки морських комунікацій Перської затоки на військово-морські сили ООН [3]. Пропозиція СРСР до уваги взята не була, а сам ірансько-іракський конфлікт упродовж 1984 – 1985 рр. на офіційних засіданнях Ради Безпеки ООН не розглядався. У звіті української делегації при ООН до МЗС СРСР зазначалося, що Рада Безпеки обмежувалася реакціями на випадки порушення міжнародного права Іраном та Іраком, «заслуховувала доповіді Генерального секретаря ООН про його переговори з керівництвом воюючих країн», дійшовши висновку, що «основа для припинення воєнних дій на даний момент відсутня» [5, арк. 5].

Більшою інформативністю відзначилася резолюція 582 РБ ООН, прийнята одногосно 8 жовтня 1986 р., яка чи не вперше засуджувалися чинники, що спричинили війну, поруч із критикою бомбардувань виключно цивільних населених пунктів та нападів на нейтральні судна. Більш радикально звучали також вимоги припинення війни на суші, морі й у повітрі та відведення армій за межі визнаних міжнародними організаціями кордонів [18, с. 4]. Радянський Союз підтримав текст резолюції голосуванням, але утримався від будь-яких коментарів й зауважень.

Ситуація на краще почала змінюватись, коли після довготривалих консультацій й початку роботи комісії ООН з пошуку причин ірансько-іракської війни, 1987 р. була вироблена резолюція 598 Ради Безпеки ООН, що ставила за мету припинення конфронтації між Іраком та Іраном та виступала категорично проти втручання у переговорний процес будь-яких держав, окрім спеціальної комісії ООН. Резолюція також пропонувала шлях до вирішення проблеми військовополонених й накреслювала можливі варіанти відшкодування збитків обом країнам після ратифікації тексту резолюції та вжиття необхідних заходів для початку мирного процесу [19, с.2]. Радянський Союз взяв участь у виробленні тексту документу від 20 червня 1987 р. та був одним із посередників між іранськими та іракськими представниками,

покликаним переконати обидві сторони ратифікувати резолюцію й розпочати мирні переговори.

Іран відмовився прийняти резолюцію ООН до закінчення роботи комісії ООН, Хомейні назвав її «справою гіркою й марною для усіх» [цит. за 4, с. 55], чим викликав спробу США провести через Раду Безпеки рішення про введення ембарго на ввезення до Ірану зброї. Радянський Союз заблокував дану пропозицію, що не завадило Білому Дому ввести одноосібне економічне ембарго на Іран. Подібне радянсько-американське протистояння й ініціатива США затягнула процес ратифікації Резолюції Іраном та стала головною темою під час роботи 42-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Радянська делегація обрушила шквал критики на політику США у районі Затоки й заявила про потребу близькосхідного регіону у «якнайшвидшому припиненні війни й переходу до прийняттого для всіх сторін урегулювання конфлікту на основі резолюції Ради Безпеки» [2, арк. 36 - 37]. Остаточо домогтися припинення війни міжнародній організації вдалося лише у серпні 1988 р., що дало можливість мінімізувати військову напруженість у зоні Перської затоки.

Припинення ірансько-іракської війни, активізувало політичні контакти Ірану з Радянським Союзом. Наступний, 1989 рік, позначився підписанням низки взаємовигідних радянсько-іранських договорів та розширенням співпраці обох країн у програмах, ініційованих ООН. Так, XXIV сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО прийняла рішення про організацію та проведення у 1989 – 1997 рр. проекту «Комплексне дослідження «Шовковий шлях – шлях діалогу», до якого першочергово залучалися відповідні міністерства та відомства СРСР й ІРІ [12]. Даний проект передбачав проведення морських й сухопутних експедицій, міжнародних семінарів і виставок, а також публікацію енциклопедії шовкового шляху, окремих книг та випуск серії фільмів. Комісія СРСР у справах ЮНЕСКО запропонувала Ірану координацію дій радянських й іранських культурних міністерств для створення спільного радянсько-іранського комітету, що мав займатися реалізацією даного проекту [11, л. 150]. Досвід координації дій з втілення важливого проекту у життя обома країнами

було використано для розроблення тексту декларації про принципи відносин й дружньої співпраці між СРСР та ІРІ. Декларація розроблялася на основі Уставу ООН та пройшла перевірку відповідності нормам міжнародного права [2]. Подібного роду співпраця засвідчила кардинально новий етап радянсько (надалі російсько) – іранських відносин, що позначилось також і на позиції радянської (російської) групи дипломатів при ООН.

Таким чином, радянсько-іранська співпраця, що вибудовувалася в умовах кризи міжнародних відносин на Близькому та Середньому Сході розвивалися за активної участі ООН. Генеральна Асамблея та Рада Безпеки стали для СРСР своєрідною трибуною виголошення основних принципів зовнішньої політики щодо Ісламської Республіки Іран та ареною протистояння зі США за сфери впливу над стратегічно важливим близькосхідним регіоном.

Джерела та література:

1. Агаев С. Л. Иранская революция, США и международная безопасность: 444 дня в заложниках / С. Л. Агаев. – М.: Наука, 1984. – 278 с.
2. Декларация о принципах отношений и дружественного сотрудничества между Союзом Советских Социалистических Республик и Исламской Республикой Иран от 22 июня 1989 г. № 364_003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/364_003.
3. Доценко В. Танкерная война / В. Доценко. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://war1960.narod.ru/twcent/tanker1.html>.
4. Жуков Д. Иран от Хомейни до Хаменеи / Д. Жуков. – М.: Научная книга, 2011. – 158 с.
5. Звіти, інформації відділу зарубіжних зв'язків ЦК КПУ, МЗС УСРСР, міжнародних організацій, конференцій, семінарів // ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.3024. – 1986. – 105 арк.
6. Звіти, інформації, довідка відділу зарубіжних зв'язків ЦК КПУ, МЗС УСРСР про участь делегацій УРСР в міжнародних конференціях, сесіях Генеральної Асамблеї ООН, Європейської економічної комісії ООН та з інших

питань зв'язків із зарубіжними країнами // ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.3201. – 1987. – 65 л.

7. Информация МИД УССР об участии делегаций в сессиях международных комиссий и организаций // ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2768. – 1984. – 129 арк.

8. Кременюк В. А. Борьба Вашингтона против революции в Иране / В. А. Кременюк. – М.: Международные отношения, 1984. – 174 с.

9. Ноты МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.64. – П.267. – Т.2. – Д.4. – 1980. – 163 л.

10. Ноты МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.65. – П.270. – Д.4. – 1981. – 211 л.

11. Ноты, памятные записки, меморандумы Посольства СССР в ИРИ в МИД ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.73. – П.296. – Д.2. – 1989. – 195 л.

12. О республиканском комитете программы «Великий шелковый путь – путь диалога»: Постановление Президиума Верховного Совета Крыма от 18 мая 1992 г. №7 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0080003-92>.

13. Орлов Е. А. Ирано-иракская война 1980 – 1988 гг. И позиции США, СССР, ООН / Е. А. Орлов // Исламская революция в Иране: прошлое, будущее, настоящее. – М.: ИВ РАН, 1999. – С. 110 – 128.

14. Официальный отчет 2178 заседания Совета Безопасности ООН от 04.12. 1979 г. – Нью-Йорк, 1979. – 5 с.

15. Официальный отчет 2383 заседания Совета Безопасности ООН от 12.07. 1982 г. – Нью-Йорк, 1982. – 5 с.

16. Официальный отчет 2399 заседания Совета Безопасности ООН от 04.10. 1982 г. – Нью-Йорк, 1982. – 5 с.

17. Официальный отчет 2493 заседания Совета Безопасности ООН от 31.10. 1983 г. – Нью-Йорк, 1983. – 5 с.

18. Официальный отчет 2713 заседания Совета Безопасности ООН от 08.10. 1986 г. – Нью-Йорк, 1986. – 47 с.

19. Резолюция 598 Совета Безопасности ООН от 20.06.1987 – Нью-Йорк, 1987. – 2с.
20. Референтура по США // АВПРФ. – Ф.129. – Оп.66. – П.368. – Д.68. – 1980. – 195 л.